

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ НА ОСНОВІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЛАТИНСЬКОЇ ТА ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ

THE LINGUISTIC AND INTERCULTURAL COMPETENCE FORMATION IN TEACHING OF THE FUTURE LINGUISTS ON THE BASIS OF LATIN AND OTHER EUROPEAN LANGUAGES

Цвид-Гром О.П.,

orcid.org/0000-0003-4348-9398

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

Білоцерківського національного аграрного університету

Резнік В.Г.,

orcid.org/0000-0001-6007-152X

старший викладач кафедри іноземних мов

Білоцерківського національного аграрного університету

Велика К.І.,

orcid.org/0000-0001-8419-5092

асистент кафедри іноземних мов

Білоцерківського національного аграрного університету

У статті розглядається проблема формування лінгвістичної та міжкультурної компетентності у майбутніх філологів на основі вивчення латинської та інших європейських мов. Латинська мова формує у здобувачів вищої освіти фахові компетентності щодо вміння використовувати у професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції; розширює світогляд, сприяє розвитку наукового підходу до вивчення сучасних мов, дає знання з історії та культури античного світу. Водночас, формує практичні навички граматичного аналізу латиномовних текстів; етимологічного аналізу латинських термінів, уміння пояснити мовні явища, читати (перекладати) оригінальні античні та пізніші літературні латинські твори, адаптовані латиномовні тексти міфологічного та історичного змісту, засвоєння крилатих виразів.

Досліджено, що латинські запозичення є однією із найчисленніших груп у лексичному складі усіх європейських мов, що свідчить про вагомий вплив античних мовно-культурних традицій. Основні причини запозичень – це культурне і суспільне життя; шляхи запозичення – один з факторів, що визначає етимологічний аспект побудови нових термінів. Існує цілий ряд класифікацій запозичень, залежно від аспекту їх вивчення. Так, за зовнішніми ознаками іншомовні запозичення поділяються на: фонетичні, графічні, морфологічні, словотворчі, синтаксичні, семантичні. За класифікацією С.В.Гриньова, головними ознаками якої є лінгвістичні та екстралінгвістичні (немовні) ознаки. Українсько-польські історичні взаємини також залишили в мові глибокий слід. Ранні лексичні запозичення латини у германські мови умовно поділили на три періоди. У XVI столітті в англійську мову було привнесено значну кількість латинської лексики. Характерною особливістю латинських запозичень тої епохи було наявність значної кількості прикметників, дієслів і, порівняно, небагато іменників. Таким чином, словниковий склад української та інших європейських мов містить велику кількість лексичних запозичень, які етимологічно пов'язуються із латинською мовою.

Ключові слова: лінгвістична компетентність, латинська мова, лексичні запозичення, етимологія, філологія.

The article highlights the issue of the linguistic and intercultural competence formation in teaching of the future linguists on the basis of Latin and other European languages. For higher education seekers the Latin language forms the main needed competences, the knowledge of the language as a main symbol system, its function and nature. It broadens the mind, helps to develop the scientific approach in learning of modern languages, it gives the knowledge of the ancient world, its history and culture. At the same time the Latin language forms the practical skills of the grammar analysis of the Latin texts, the skills of the etymological analysis of the Latin terms, the ability to explain the linguistic phenomena. It helps to read and translate the original Literature of Antiquity and the Late Latin literature, the adapted Latin texts with mythological and historical context, to learn idiomatic expressions better.

It has been studied that Latin derived words are the biggest group in the lexicon of all European languages. This indicates the main influence of the antiquity language and culture traditions. The main reasons of Latin borrowing are social and cultural life. The ways of borrowing are one of the factors that determine the etymological aspect of the new term formation. There are a number of borrowing classifications, depending on the aspect of their study. Thus, on the basis of external features, foreign language borrowings are divided into: phonetic, graphic, morphological, word-forming, syntactic, semantic. According to the classification of S. Gryno`v, the main features are linguistic and extralinguistic (non-linguistic) features. Ukrainian-Polish historical relations have also left a deep mark in the language. The early lexical borrowings from the Latin language into the Germanic languages were conventionally divided into three periods. In the 16th century, a significant amount of Latin vocabulary was introduced into English. A characteristic fea-

ture of Latin borrowings of that era was the presence of a significant number of adjectives, verbs and, relatively, few nouns. Thus, the Ukrainian vocabulary and other European languages contain a large number of lexical borrowings that are etymologically related to Latin

Key words: linguistic competence, the Latin language, lexical borrowings, etymology, philology.

Постановка проблеми. Латинська мова на філологічних спеціальностях є освітнім компонентом, що формує у здобувачів вищої освіти фахові компетентності щодо вміння використовувати у професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції; розширює світогляд, сприяє розвитку наукового підходу до вивчення сучасних мов, дає знання з історії та культури античного світу. Водночас, формує практичні навички граматичного аналізу латиномовних текстів; етимологічного аналізу латинських термінів, уміння пояснити мовні явища, читати (перекладати) оригінальні античні та пізніші літературні латинські твори, адаптовані латиномовні тексти міфологічного та історичного змісту, засвоєння крилатих виразів. Тому особливо актуальним є проблема формування лінгвістичної та міжкультурної компетентності у майбутніх філологів-перекладачів під час вивчення латинської мови та розуміння етимологічних і культурно-історичних нашарувань у мовах, що вивчаються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню латинських запозичень у лексичних системах європейських мов приділяється значна увага у наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Зокрема, латинські запозичення у лексичній системі української мови (С.Гриценко, Ю.Цимбалюк); вплив європейських (романських, германських, слов'янських) мов-посередниць на запозичення латинських лексем українською мовою (У.Паньків); інтернаціональні терміноелементи класичного походження (І.Вакулик); принцип інтегративності у навчанні латини (О.Балалаєва); особливості функціонування латинських запозичень у лексичній системі мови-реципієнта (О.Лисенко, У.Паньків, В.Роман); класифікація латинських запозичень за структурно-семантичними ознаками (В.Сімонок); культурно-історичні аспекти латинських запозичень (зарубіжні лінгвісти О.Булика, Г.Кайперт, Е.Кендельська, Д.Мошинська та ін.); дослідження латинізмів в українській мові на різних хронологічних зрізах (Г.Патлата); розроблення загальних методик формування мовної компетентності студентів (Л.Барановська, Л.Головата, Л. Лучкіна та ін.); дидактичні умови формування лінгвістичної компетентності при вивченні латинської мови (Г.Навольська); методика навчання латинської мови (Й.Кобів, Н.Кацман О.Беляєва);

теоретичне обґрунтування та практичне використання зіставного методу в навчанні граматики класичних мов (Л.Звонська-Денисюк, В.Шовковий); компетентісний підхід у сучасній освіті (І.Козубовська, О.Пометун) та інші вчені. Також одними з основних джерел досліджень запозиченої лексики є словники іншомовних слів, етимологічні словники української та латинської мов; термінологічні (юридичні, теологічні, економічні, медичні й інші) словники й енциклопедії; двомовні й тримовні перекладні словники; словники крилатих висловів тощо.

Постановка завдання. Ураховуючи наукові напрацювання щодо латинських запозичень у лексичній системі української та інших європейських мов, актуальною залишається проблема формування мовно-культурної компетентності у майбутніх філологів на основі вивчення латинської та інших європейських мов.

Виклад основного матеріалу. Вивчення латинської мови здобувачами вищої освіти на філологічних спеціальностях є особливо актуальним у контексті їх фахової підготовки. Знання латини – один із засобів розвитку загального розуміння історії мовної картини світу, етимології лексичної системи мов, що вивчаються. Латинські запозичення є однією із найчисленніших груп у лексичному складі усіх європейських мов, що свідчить про вагомий вплив античних мовно-культурних традицій. Основні причини запозичень – це культурне і суспільне життя; шляхи запозичення – один з факторів, що визначає етимологічний аспект побудови нових термінів.

На території європейського культурно-історичного ареалу протягом тривалого часу латинська та грецька мови були міжнародними мовами та стали етимологічним джерелом для поповнення наукової термінології сучасних європейських мов. Латинські запозичення є результатом тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування, тому займають значне місце у лексиці багатьох мов. Існує цілий ряд класифікацій запозичень, залежно від аспекту їх вивчення. Так, за зовнішніми ознаками іншомовні запозичення поділяються на:

- фонетичні (запозичення деяких звуків, невластивих мові-реципієнту);
- графічні (використання нехарактерних букв і буквосполучень);

– морфологічні (відхилення від граматичних норм);

– словотворчі (використання нетипових словотворчих елементів);

– синтаксичні (використання невластивих мові-реципієнту словосполучень);

– семантичні (специфічність контексту чи тематики, до якої належить лексичне запозичення). Очевидною є класифікація С.В.Гриньова, головними ознаками якої є лінгвістичні та екстралінгвістичні (немовні) ознаки. *Екстралінгвістичні* (культурний вплив однієї мови на іншу; усні та письмові контакти країн з різними мовами; підвищений інтерес до вивчення мови; історично зумовлена зацікавленість окремих верств населення культурою іншої країни; мовна культура населення, яке сприймає термін-запозичення). *Лінгвістичні причини* (відсутність у мові еквівалентного терміну для нового поняття; тенденція до використання одного запозиченого терміну замість словосполучення; бажання уникнути омонімії і полісемії у рідній мові; потреба у деталізації певного значення; неможливість утворення похідних слів тощо) [4, с. 122].

Уперше в українській мові латинізми було зафіксовано в X–XI ст., однак основна їх частина була засвоєна в період XV–XVII ст. Щодо періоду XVI ст., В.Сімонок зазначає, що запозичення з інших мов відбуваються через посилення зв'язків з Європою, де здобували освіту багато українських діячів культури й православного слов'янського світу. В університетах Європи навчались Мелетій Смотрицький, Петро Могила, Феофан Прокопович і багато інших. Дослідниця вважає, що запозичення зазначеного періоду були привілеєм невеликого кола інтелектуальної еліти тогочасного суспільства, «<...> проникали в українську мову через мову привілейованих соціальних груп і були мало поширені в народній розмовній мові» [8, с. 252].

Основна маса латинізмів приходить в українську мову, починаючи з XV – XVI ст., коли в школах України стали вивчати латинську мову. На той час в українських писемних пам'ятках зафіксовано латинізми: *аматор, арешт, артикул, гонор, гумор, герб, календар, конституція, матеріал, окуляри, оренда, термін, фальш* та ін. Терміни, утворені на основі латинської мови, вживаються в усіх галузях науки, техніки, політики, культури й мистецтва: *абітурієнт, студент, інститут, університет, факультет, декан*, (освітня лексика); *афікс, суфікс, префікс, інфінітив* (мовознавчі терміни); *конус, траєкторія, радіус, коефіцієнт*, (математичні терміни); *вірус, імунітет,*

інстинкт, ін'єкція, рецепт, (медичні терміни); *апаратура, генератор, індуктор, конденсатор, турбіна*, (технічні терміни); *адвокат, нотаріус, прокурор, юрист, кримінальний*, (юридичні терміни); *документ, резолюція, інструкція, циркуляр, директор*, (адміністративно-ділова лексика); *нація, цивілізація, адміністрація, демонстрація, делегат, депутат, прогрес* (суспільно-політична лексика); *література, фабула, класика, декламація, аплікація*, (лексика з різних галузей мистецтва).

Для латинізмів характерні префікси *де-, екс-, ім-, ін-, ре-, суфікси -альн(ий), -ат, -аці(я), -еит, -тор, -тур(а), -ум, -ус*: *депресія, експозиція, імпонувати, інкубатор, інтервал, реконструкція; універсальний, інформація, диктор, мінімум, радіус*. Латинська у багатьох європейських державах була мовою літератури, науки, офіційних документів і релігії (католицизму). Наукові твори аж до XVIII ст. часто писалися саме латиною. Все це сприяло створенню міжнародного фонду наукової термінології, яка була освоєна багатьма європейськими мовами [7].

Для вивчення шляхів проникнення та засвоєння латинізмів, будемо послуговуватися поняттям, запропонованим У. Паньків, зокрема застосовувати поняття етимологічне джерело запозичення (генетичне) та історичне – мова-посередник, із якої безпосередньо передається раніше запозичене утворення [6].

Українсько-польські історичні взаємини залишили в мові глибокий слід. Так, через посередництво польської мови були перейняті українською такі латинізми: *лат. auctor > н. autor > укр. автор; лат. actor > н. aktor > укр. актор; лат. administratio > н. administracja > укр. адміністрація; лат. inspectio > н. inspekcja > укр. інспекція; лат. commissio > н. komisja > укр. комісія; лат. magnatus > н. magnat > укр. магнат* та інші [6].

З латинської мови прийшло до нас слово *лапідарний*, тобто «висічений на камені» (*короткий, стислий*). Слово *текст* означає «зв'язок», «з'єднання», а *ілюстрація* – «пояснення» (*до тексту*). *Легенда* – це «те, що має бути прочитане», *меморандум* – «про що слід пам'ятати», а *опус* – «праця», «твір»; слово *фабула* в перекладі з латинської означає «розповідь»; *манускрипт* – це документ, «написаний рукою», *редактор* – це людина, яка повинна все «приводити в порядок»; *мадригал* – також латинське слово, походить воно від кореня «мати» і означає пісню рідною, «материнською» мовою. Наукові терміни нерідко утворюються з грецьких і латинських коренів, позначаючи

поняття, невідомі в епоху античності: *космонавт* (гр. *kosmos* – *всесвіт* + гр. *nautes* – *море*) – *плаватель*); *футурологія* (лат. *futurum* – *майбутнє* + гр. *logos* – *слово, вчення*); *акваланг* (лат. *aqua* – *вода* + англ. *lung* – *легке*). Це пояснюється винятковою продуктивністю латинських і грецьких коренів, що входять в різні наукові терміни, а також їх інтернаціональним характером, що полегшує розуміння таких основ в різних мовах [5].

У. Паньків виокремлює шар латинської запозичень в українській лексичній системі, які появилися через «множинність історичних джерел запозичення», коли запозичене слово з'явилося у мові в результаті відтворення мовних зразків різних мов, причому за всіма зразками стоїть один і той же етимон [6]: лат. *informatio* > н. *Information*, фр. *information* > укр. *інформація*; лат. *corruptio* > н. *Korruption*, фр. англ. *corruption* > укр. *корупція* та інші.

Ранні лексичні запозичення латини у германські мови умовно їх поділили на три періоди («хвилі»). «Перша хвиля» латинських запозичень I ст. н.е.: *Mauer* (*murus*), *Ziegel* (*tegula*), *Strate* (*strata*), *Fenster* (*fenestra*) та ін. Більшого впливу на німецьку мову має латина періоду раннього середньовіччя і до епохи просвітництва. «Друга хвиля» латинських запозичень (500-800 рр.н.е.), з прийняттям християнства та розвитком клерикальної світської освіти з'являються нові запозичення з латинської мови: *Kloster* (*claustrum*), *Munch* (*monachus*). «Третя хвиля» запозичень припадає на період гуманізму. У 1500 рр. майже усі книги були написані латиною [2]. Для освіченого населення, на той час, вона була другою рідною мовою. Більшість грецьких і латинських морфем входять до складу словотворчих засобів мов, які їх запозичують, і стали інтернаціональними. Наприклад, *anti-*, *counter-*, *inter-*, *sub-*, *ultra* та ін. В усіх мовах широко використовуються грецькі суфікси: *-ist*, *-ism*, *-isk*. Поширення набули кореневі морфеми старогрецького походження: *hydro-*, *micro-*, *neuro-*, *aero-*, *thermo-*. Через латину в англійську мову увійшли терміни *aorta*, *aroma*, *artery*, *astral*, *axiom*, *basis*, *box*, *chaos* та ін.

Грецька лексика лягла в основу назв багатьох наук англійської мови: *mathematics*, *science*, *axonomy*, *physics*, *history*, *archaeology*, *astronomy*, *psychology*, *philosophy*, *medicine*, *dentistry*, *chemistry*, *geometry*. Частина грецьких запозичень увійшла до англійської мови з латинської через французьку: *academy*, *agony*, *air*, *anarchy*, *anatomy*, *atom*, *bureau*, *canvas*, *centre*, *chair*, *charter*, *clerk*, *comedy*, *comet*, *coral*, *cube*, *cycle*, *cylinder*. В галузі хімії ученими створено

номенклатуру хімічних елементів, що набула статусу міжнародної завдяки працям Лавуазьє та де Морво. Більше половини назв цих елементів – латинського та грецького походження, а іншу складають номени з латинським закінченням *-ium*, терміни, утворені від топонімів, наприклад, *berkelium* від *Berkeley*, *ytterbium* від *Ytterby*, від імен вигаданих чи реальних осіб: *promethium* від *Prométhée*, *adolinium* – від прізвища фінського хіміка Гадоліна, *einstenium* – від прізвища видатного фізика Альберта Ейнштейна і т.д. Міжнародні символи, як от *Na*, *N*, *Sb*, *K*, на загал, походять від грецьких або латинських термінів. *N* (*азот*) є першою літерою грецизму *nitron* (*селітра*), *Na* (*натрій*) – перший склад латинського слова *natrium*, *K* (*калій*) походить від латинського слова *kalium* [1].

У XVI столітті в англійську мову було принесено значну кількість латинської лексики. Характерною особливістю латинських запозичень тої епохи було наявність значної кількості прикметників, дієслів і, порівняно, небагато іменників [2]. Серед запозичених прикметників виокремлюють дві групи. Прикметники першої групи на *-al*, *-ar*, *-id*, *-ous*: *manual* (лат. *neutral* (лат. *neutralis*) – *нейтральний*; *stellar* (лат. *stellaris*) – *зоряний*; *frigid* (лат. *frigidus*) – *холодний*; *Obvious* (лат. *Obvius*) – *Очевидний*; прикметники, що мають форму порівняльного ступеня: *Inferior* (лат. *inferior*), *порів. ст. від inferus* – *низький*; *Major* (лат. *major*), *порів. ст. від magnus* – *великий*. *Minor* (лат. *minor*), *порів. ст. від minus* – *маленький*. Прикметники другої групи із суфіксами *-ant*, *-ent*: *absent* (від лат. дієслова *abesse*) – *бути відсутнім*; *deficient* (від лат. дієслова *deficere*) – *бракувати*; Прикметники, утворені від латинських основ із суфіксами *-ate*, *-ute*, *-t*, відповідні суфіксам *-atus*, *-utus*, *-tus* дієприкметник минулого часу латинської мови: *Correct* (від лат. дієслова *corrigerere*) – *виправляти*; *Desolate* (від лат. дієслова *desolare*); *Desperate* (від лат. дієслова *desperare*); *Private* (від лат. дієслова *privare*); *Separate* (від лат. дієслова *separare*).

Дієслова, запозичені з латинської мови новоанглійського періоду із суфіксами *-ate*, *-ute*, *-t*; дієслова, утворені від основи на *-at* латинських дієслів, наприклад: *to indicate* (від лат. дієслова *indicare*) – *вказувати*; дієслова, утворені від основи на *-ut*: *to constitute* (від лат. дієслова *constituere*) – *засновувати*; дієслова, утворені від основи на *-t*: *to select* (від лат. дієслова *seligere*) – *вибирати, обирати*; дієслова, утворені від основи дієслів 3-го відмінювання з різним морфологічним оформленням: *to dismiss* (від лат. дієслова

dismittere) – відпускати. Залежно від морфологічних ознак основ дієслова, які закінчують на **-el**, наприклад: *to expel* (від лат. дієслова *expellere*) – виганяти; на **-de**: *to confinde* (від лат. дієслова *confidere*) – вірити; на **-end**: *to comprehend* (від лат. дієслова *comprehendere*); на **-mit**: *to omit* (від лат. дієслова *omittere*); *to permit* (від лат. дієслова *permittere*); на **-duce**, наприклад: *to produce* (від лат. дієслова *producere*) – виробляти; *to reduce* (від лат. дієслова *reducere*) – вести назад, відступати.

Підсилена взаємодія мов при зростаючій ролі культурних та економічних зв'язків між народами та країнами, а також при глобалізації, призводить до виникнення інтернаціоналізмів. Більшість з них є результатом паралельного збагачення нових мов за рахунок латинської і грецької лексики (*democracy, proletarian, philosophy*). До інтернаціональних слів не відносяться споріднені відповідники-слова, наявність яких в декількох мовах є наслідком спорідненості цих мов, також їх походження від

однієї кореневої основи: англ. *mother* нім. *mut-ter* рос. *мать* укр.: *мати*; англ. *nose* нім. *nase* рос. *нос* укр. *ніс*; англ. *goose* нім. *hans* рос. *гусь* укр. *гусак*.

Висновки. Таким чином, словниковий склад української та інших європейських мов містить велику кількість лексичних запозичень, які етимологічно пов'язуються із латинською мовою. Формування лінгвістичної компетенції у здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей у процесі вивчення латинської мови конкретизується на знаннях про мову як знакову систему, розумінні структури мов, знаннях тенденцій та загальних закономірностей формування лексичного складу і розумінні етимологічного та історичного джерела мовних одиниць. Латинізмів в українській та інших європейських мовах мають свої шляхи входження та функціонування. Латинська мова формує науковий підхід до вивчення сучасних мов, сприяє розширенню лінгвістичного кругозору, розвиває абстрактне граматичне мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акуленко В.В. Українська мова в європейському контексті (проблеми розвитку мовленнєвої комунікації). *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С. 91-97.
2. Вакулик І. І. Латинська мова: шляхи проникнення у нові західноєвропейські мови. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Філологічні науки*. 2016. Вип. 257. С. 57-63.
3. Вінценз А. До проблеми українсько-польських мовних контактів. *Мовознавство*. 1991. № 5. С. 37-41.
4. Гринев С.В. Терминологические заимствования. (Краткий обзор состояния вопроса). *Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов* / за ред. Д.С. Лотте. Москва, 1982. С. 108-147.
5. Мотрук В. Міжнародна наукова мова в історичному розгляді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 1(35). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10933> (дата звернення: 15.02.2022).
6. Паньків У. Л. Історичні джерела українських лексичних латинізмів. *Studia-linguistica*. 2011. Vol. 5. URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/pankiv-u-l-istorichni-dzherela-ukrainskih-leksichnih-latinizmiv/> (дата звернення: 15.02.2022).
7. Патлата Г. Функціонування елементів латинської мови у сучасному культурному середовищі України та світу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип.38. Т.4. 2020. С. 101-107.
8. Сімонок В. П. Запозичена лексика в українській мовній картині світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2014. № 8. Т. 2. С. 250-254.